

Тоджинский диалект тувинского языка

Тываның күрүне университетиниң филология факультетиниң 2-ги курузунуң 1-ги бөлүүнүң сургуулу Оюн Алаш ажылды күүседип, кылган.

«Тоджинский диалект тувинского языка» Кызыл, 1974.

- ▶ З. Б. Чадамба (Зоя Борандаевна)
- ▶ Төрел аймактар:
- ▶ Чооду, Ак-Тодут, Кара-Тодут, Сойан, Шокар, Шадык, Саарыг.

Диалект онзагайлары:

I. Фонетиктиг онзагайлары:

Вокализмде:

- ▶ Кыска ажык үннер орнунга узун ажык үннер дүгжүп чоруур: айтыр (лит.) = аайтыр, кайда = каайда, чайлаг = чаайлаг, кайызы = каайзи, чайын = чаайн.
- ▶ O//У-нуң дүгжүрү: соңгу = суңгу, омааш = умааш, улаанот = улаанут.
- ▶ Э//Ө-нүң дүгжүрү : күдээ = күтээ, өртээ = өртөө.
- ▶ Э//И: эник = иник, эжик = ижик, идик = эдик, ирги = эрги.
- ▶ А//Ы: тарбаган = тарбыган, паалаң = баалың, шыйлашкан = шыйлашкын.
- ▶ А//И: кадай = кадий, анай = аний, дамдылай бээр = дамдылий бээр.
- ▶ Кызаа ажык үннерниң чиде бээри (редукция): бүрү = бүр, ыйат = йат, ыйаавыла = чаавыла.

Консонантизмде:

- ▶ Д//Т: кедер = кетер, тудар = тутар, чеден = четен.
- ▶ Ж//Дь: ажар = адьар, кежээ = хедьээ, кужур = кудьур.
- ▶ Ж//Й: кыжын = кыйын, бижи = бийи, ажык = айык.
- ▶ Ж//Ш: ааржы = ааршы, чуржу = чуршу.
- ▶ З//С: деңзи = деңси, келзе = келсе, кырза = кырса.
- ▶ Г//Х: чылгы = чылхы, торгу = торху.

II. Лексиктиг онзагайлары:

- ▶ Эт-сеп аттары: үндезин аяк (ыяштың дазылындан кылдырган аяк), чайан (одаг кырында сыра, адагаш(жердь)), хылчы (кочалдың тудазы, туткуужу), ачымак (кештен кылдырган сумка).
- ▶ Хеп аттары: иви бажы бөрт (иви бажының кежинден кылдырган бөрт), буур бажы бөрт (буур бажының кежинден кылдырган бөрт), оңгук кежи бөрт (өдүрек кежинден кылдырган бөрт).
- ▶ Ивижилерниң терминнери: хокаш (иви оглун чымчадыр адаары), даспан (1 харлыг иви оглу), доңгур (2 харлыг иви оглу), бир дүктүг мыйыс (3 хире харлыг эр иви), ийи дүктүг мыйыс (4 хире харлыг эр иви), үш дүктүг мыйыс (5 хире харлыг эр иви).

III. Грамматиктиг онзагайлары:

- ▶ Чүве ады: ойнаар+ак = ойна+ашкын, аат+кыыш = аат+ынгы (аадыңгы), шиди+г = шиди+иш.
- ▶ Демдек ады: чиик = чиигеш, кортук = коргуң,, доңуучал = доңчал, ыядыычал = ыятчал, ажыныычал = ажынчал.
- ▶ Кылыг сөзү: келгишаамга (кел+ги+шаг+ым+га) = келгишемге, келгишаавыска = келгишевиске.

IV. Түңнел:

- ▶ Тожу диалектизиниң кезек лексиктиг, фонетиктиг болгаш грамматиктиг онзагайлары өске тюрк дылдарда база таваржып турар. Өске диалектизмнерде эвээш ажыглаттынып турар азы шуут чиде берген лексиктиг, фонетиктиг болгаш грамматиктиг онзагайлар база бар бооп турар. Ынчалза-даа литературлуг дыл бо диалектини чоорту үндүр кызып баар чыдар.